

De functies van niveauiduidingen

Niveauiduidingen in het bewegingsonderwijs komen steeds meer in de aandacht. In artikelen in dit magazine en in andere boeken en publicaties wordt hier met regelmaat aandacht aan besteed. In deze artikelenserie wordt een poging gedaan om de verschillende functies van de niveauiduidingen vanuit een praktijkperspectief te onderzoeken.

TEKST CHRIS HAZELEBACH

Aanleiding

De aanleiding voor deze tekst is het gebruik van *niveauiduidingen* in de vernieuwde druk van het didactiekboek *Spelinzicht* (Weeldenburg e.a., 2020). Tegenwoordig wordt vaker gebruikgemaakt van de ordening van niveauiduidingen die ongeveer twintig jaar geleden in het *Basisdocument bewegingsonderwijs voor het basisonderwijs* didactisch zijn uitgewerkt. Wat opvalt is dat *niveauiduidingen* in *Spelinzicht* anders gebruikt wordt dan in het basisdocument. *Spelinzicht* verbindt de niveaus met beoordelingen en het basisdocument met het geven van leerhulp. Een ander verschil is dat de ordening van de niveaus in het basisdocument bedoeld zijn voor de leerkracht en in *Spelinzicht* voor de leerlingen. De verschillen maken duidelijk dat het didactische begrip *niveauiduidingen* in de loop der jaren is doorontwikkeld.

▼
Concentratie op de bal

Voorbeelden van niveauiduidingen in basisdocument PO en *Spelinzicht*

In het basisdocument PO worden de niveauiduidingen gebruikt om binnen de leerlijnen de verschillende bewegingsuitvoeringen te beschrijven in drie niveaus. Niveau 1 is een minimumniveau dat voor 90 % van de leerlingen haalbaar is, waarbij het regelmatig lukt om de beweegopdracht uit te voeren. Niveau 2 is een gemiddeld niveau, haalbaar voor 50 % van de leerlingen. Kenmerkend is dat de activiteit niet alleen regelmatig lukt, maar dat er zich ook stabiel en een zekere doelmatigheid en overzicht ontwikkelt. Niveau 3 is haalbaar voor 20 % van de leerlingen en wordt gekenmerkt door een wijze van doen waardoor nieuwe uitdagingen uitprobeerbaar worden. Er is ook een *zorgniveau* voor de groep kinderen die niet in staat zijn om succesvol deel te nemen aan het onderwijsaanbod.

zorg	1	2	3
Probeert in één richting een afspeel- lijn te openen en bereikt zelden een medespeler.	Probeert afwisselend naar beide me- despelers een afspeelijn te openen en bereikt geregeld een medespeler.	Kan in redelijk hoog tem- po de bal (ont)vangen en doorspelen.	Vergroot door schijnbewegingen de afspeellijnen en speelt medespelers nauwkeurig (op maat) aan.

▲
Voorbeeld uit het basisdocument PO

master	pro	Semi pro	Rookie
Als balverlies dreigt of een teamgenoot in een betere positie staat, dan speel ik de bal met de juiste richting en snelheid en op het juiste moment door naar een teamgenoot. Ik houd daarbij rekening met de mogelijkheden van mijn teamgenoot en de positie van de tegenspelers. <i>Ik beslis en handel snel en het rendement van mijn acties is hoog.</i>	Als balverlies dreigt of een teamgenoot in een betere positie staat, dan speel ik de bal met <i>de juiste richting en snelheid en op het juiste moment</i> door naar een teamgenoot. Ik houd daarbij rekening met de mogelijkheden van mijn teamgenoot en de positie van de tegenspelers.	Als balverlies dreigt of een teamgenoot in een betere positie staat, <i>dan speel ik de bal in de richting</i> naar een teamgenoot.	Als balverlies dreigt of een teamgenoot in een betere positie staat, dan <i>onderneem ik een poging</i> om de bal af te spelen naar een teamgenoot

▲
Voorbeeld van op maat aanspelen

Uitgangspunt van het basisdocument is dat het onderwijsaanbod zo gekozen moet worden dat 90% van de kinderen direct op het eerste niveau kan deelnemen. Een voorbeeld uit het basisdocument PO: lummelspel (groep 5-6) voor de balbezitter (zie schema hierboven)

Het boek *Spelinzicht* gebruikt de niveauiduidingen niet om de totale uitvoeringswijze te duiden, maar om een bepaald deelaspect van de activiteit te beschrijven. Hiervoor worden de volgende begrippen gebruikt; Master, pro, semi-pro en Rookie. Een voorbeeld uit de spelfamilie *doelspelen* van de speluitdaging voor een aanvaller: *balbezit behouden en de bal overspelen*. Voor die speluitdaging zijn drie succescriteria geformuleerd: Bal afschermen, overzicht houden en op maat aanspelen. Voor elke succes criterium zijn vier niveaus geformuleerd. (zie het schema hierboven)

Vergelijking van beide voorbeelden

Het grootste verschil tussen beide voorbeelden lijkt de mate van gedetailleerdheid. Het basisdocument beschrijft in globale termen de uitkomst van de verschillende acties van de balbezitter. In *Spelinzicht* worden de specifieke deelactiviteiten per niveau beschreven. In de uitwerking van de leerhulp beschrijft het basisdocument wel preciezer verschillende uitvoeringswijzen. Bijvoorbeeld de aanwijzing die de leerkracht kan geven aan een balbezitter: *probeert meer (afspeel) ruimte te creëren door weg te draaien van de lummel (verdediger)*.

Beide boeken gebruiken de niveauiduidingen om te verduidelijken wat de kwaliteitsverschillen van de bewegingsuitvoering binnen een bepaalde activiteit in een bepaalde context zijn. Uiteindelijk leveren ze dezelfde soort informatie op die de lezer inzicht geeft over hoe een activiteit het beste kan worden uitgevoerd. Een

duidelijk verschil is dat de beschrijvingen in het basisdocument bedoeld zijn voor de docent en om leerhulp te geven. De niveauiduidingen in *Spelinzicht* zijn in de ik-vorm beschreven en bedoeld voor leerlingen om zelf de activiteit te kunnen beoordelen. Er zijn nog andere methoden en boeken die gebruikmaken van het begrip niveau, bijvoorbeeld de methode *Gymwijzer*. In dit artikel wordt bekeken in welke mate deze beschrijvingen functioneel zijn voor de onderwijspraktijk.

Een ander voorbeeld *Gymwijzer*

De methode *Gymwijzer* gebruikt het begrip *niveaus* om bijvoorbeeld de opbouw van de handstand te verduidelijken. Ze onderscheidt zes niveaus: starter, 1,2,3,4, gevorderd. Het grote verschil met basisdocument en *Spelinzicht* is dat ze verschillende *handstandvormen* hebben geordend. Bijvoorbeeld de starter doet een oefening waarbij hij op zijn voeten en armen steunt, niveau 1,2,3,4 zijn verschillende handstandvormen en de gevorderde doet met behulp van de minitramp een handstand overslag. Het verschil heeft sterk te maken met de verschillende contexten waarin er gesteund moet worden. Daar waar *Gymwijzer* de term *niveau* gebruikt, wordt in *Spelinzicht* gesproken van de pistemetafoer, waarbij een ordening in spelvormen wordt aangereikt die de mate van complexiteit verduidelijkt. De pistemetafoer maakt duidelijk dat op een blauwe piste een skiër op verschillende niveaus naar beneden kan skiën. Bijvoorbeeld alleen een masterskiër kan blind naar beneden skiën op een blauwe piste. De pistemetafoer die in *Spelinzicht* wordt gebruikt heeft veel verwantschap met het basisdocument die een 'bouwordering' van een activiteit gebruikt. Bijvoorbeeld wendspringen voor kleuters over een bank, voor onderbouw over een lage kast, voor de middenbouw met de minitramp over een lage kast en met de bovenbouw over een hogere kast.

Het verschil tussen niveaus en pistes

In 2008 schreef Dick de Bruijne in de *Lichamelijke Opvoeding* een interessante beschouwing over de relatie tussen niveaus en pistes. De pistemetafoor helpt de lesgever een gedifferentieerd aanbod te kiezen, waarin kinderen zelf kunnen kiezen of ze de activiteit willen gaan doen in een makkelijke context of een complexe context. Het nadeel daarvan is dat kinderen graag naar de moeilijkste piste willen en dat daardoor het uitvoeringsniveau laag blijft. (met bibberende knieën van de zwarte piste af skiën).

Het is belangrijk om een duidelijk verschil te maken tussen deze twee vormen van verbeteringen: een betere uitvoeringswijze (niveau) en een complexe context (piste). Voor de theorieontwikkeling binnen het vakgebied is het voor studenten handig als methodemakers en opleidingen op een heldere wijze deze twee manieren van bewegen verbeteren onderscheiden. Het wordt nog ingewikkelder als de pistemetafoor met de kleuren ook gebruikt wordt om de niveaus mee aan te geven, zoals beschreven staat in een artikel van de VO-school KSE (*Lichamelijke Opvoeding Magazine* 6, 2019). De beginner is groen, de aspirant blauw, de gevorderde rood en de expert zwart. Hieruit blijkt dat de scheiding tussen niveauidingen en pistes (complexe contexten) niet zo eenvoudig te maken is, omdat ze gedeeltelijk elkaar overlappen. Deze overlap tussen uitvoe-

▼
Ik heb 'm

ringswijze en context ontstaat al bij de theoretische ordening van de beweeg/sportcultuur. Een ordening die uitgaat van de bestaande sporten (bijvoorbeeld voetbal, basketbal enzovoort) komt tot andere niveauidingen en pistes dan een ordening die uitgaat van spel/beweeguitdagingen/problemen. Het basisdocument PO en *Spelinzicht* tonen overeenkomsten in de leerlijnen/spelfamilies mikken, tikspelen en doelspelen en in mindere mate in de leerlijn jongleren en spelfamilie terugslagspelen. Beide boeken verschillen in de precieze uitwerking van de leerlijnen/families. Mogelijk heeft dit te maken met dat *Spelinzicht* meer gericht is op het voortgezet onderwijs en de sport en het basisdocument alleen op basisonderwijs. Op grond van de gekozen ordening van de beweeg-/sportcultuur die relevant is voor een specifieke doelgroep, zullen de niveauidingen en de pistes anders uitgewerkt worden. Voor deze tekst zijn deze verschillen minder belangrijk. Er is een belangrijke overeenkomst dat beide boeken binnen het doelgebied *bewegen verbeteren* uitgaan van speluitdagingen en twee verschillende uitbouwfactoren hanteren: complexe contexten (pistes) en niveauidingen. Hieronder wordt verder ingegaan op de didactische functie van niveauidingen.

Eerste functie van niveauidingen: observeren

De eerste functie van niveauidingen is het kunnen benoemen van verschillen tussen meerdere uitvoeringswijzen van eenzelfde soort bewegingsactiviteiten. Dit kunnen verschillen zijn van dezelfde leerling die een aantal keer dezelfde activiteit doet of van verschillende leerlingen die dezelfde activiteit doen. Het basisdocument PO en *Spelinzicht* gaan beide uit van het principe dat elke bewegingsactiviteit anders uitgevoerd wordt en dat geen enkele uitvoeringswijze precies gelijk is met de vorige. De enorme verschillen maken het lastig om tot een duiding te komen, daarom worden de niveauidingen meestal beperkt tot 3, 4 of 5 groepen. In de praktijk is het in een groep/klas meestal wel duidelijk welke bewegingswijze goed zijn, welke bewegingswijze bij de middelmaat horen en welke bewegingswijze moeite hebben om de activiteit succesvol uit te voeren. Deze praktische driedeling is eenvoudig en de basis voor de meeste ordeningen. Op deze driedeling kunnen verschillende stickers geplakt worden: niveau 1,2,3 of Rookie, pro, master of beginner, gevorderden, experts (en helaas ook de pistekleuren blauw, rood, zwart). *Spelinzicht* heeft nog een vierde niveau benoemd: de semi-pro, die tussen de beginner en gevorderde in zit (het leerlingvolgsysteem *Volg Mij* doet dit ook). Het basisdocument PO benoemt apart het zorgniveau van deelnemers waarbij de activiteit mislukt. De eerste functie van niveauidingen is kort gezegd het geordend observeren van de uitvoeringswijze van bewegingen.

Twee vervolgfuncties: beoordelen en beïnvloeden

Na het observeren van de niveaus komen er twee nieuwe functies in beeld: het beoordelen van de uitvoeringswijze of het beïnvloeden van de uitvoeringswijze (leerhulp). Observeren we om een beoordeling en/of rapportcijfer te geven of observeren we om te kijken wat de leerling nog zou kunnen leren? Deze tweedeling heeft een verwantschap met de scheiding tussen summatief en formatief evalueren. Het observeren van wat de leerkracht met de kinderen heeft bereikt met het onderwijsaanbod kan opgevat worden als het begin van een evaluatieproces. Gelukkig hebben wij in het bewegingsonderwijs geen last van determinatie voor schooltype (vmbo, havo of vwo), zodat de summatieve evaluatie beperkt blijft tot succescriteria, die bepalen in welke mate een leerling succes heeft (goed doet). De formatieve evaluatie is vooral een didactische aanpak die gericht is op het evalueren van de leerwens van de leerling. Het duiden van niveaus is ook een soort van evaluatie tijdens het onderwijsproces, waarna de leerkracht een vervolgactie kan plegen die gericht is op twee verschillende didactische functies: beoordelen of beïnvloeden (leerhulp geven).

Drie functies van niveauiduidingen:

- observeren (ordering)
- beoordelen (rapport)
- beïnvloeden (leerhulp).

Het beoordelen en beïnvloeden zullen hierna verder uitgewerkt worden, maar eerst nog de kwestie of deze functies horen bij de leerkracht of ook bij de leerlingen.

De rol van de leraar en leerling bij niveauiduidingen

Bewegingsonderwijs is altijd een groepsgebeuren met interacties tussen leerlingen onderling en met de leerkracht. In zo'n groepsgebeuren binnen een onderwijscontext heerst er altijd een sfeer rondom wie welke positie heeft over wat er geleerd moet worden. Dat wil zeggen dat leerlingen in een onderwijssetting elkaar altijd in meer of mindere mate beoordelen. Ze weten meestal prima wie er wel of niet goed is in gooien, voetbal, tikspel, de radslag, touwklimmen of touwtje springen. Dit komt vaak naar voren bij het samenstellen van bijvoorbeeld teams. Daarom hebben leerlingen altijd een rol bij het beoordelen van het bewegen. Ze beoordelen niet alleen elkaar ze beïnvloeden elkaar ook. Vanuit het idee monkey-see, monkey-do zullen de apen hoog op de apenrots meer invloed hebben op wat goed is dan de apen op de grond. Het idee dat alleen de leerkracht observeert, beoordeelt en beïnvloedt is gelukkig achterhaald.

De leerlingen hebben tegenwoordig een grotere rol in de les en werken samen met de leerkracht aan hun leerwensen. Uitgangspunt in deze tekst is dat de

leerkracht een onderwijsaanbod heeft gekozen, dat aansluit bij de wensen van de leerlingen. Stel dat een groep van zes leerlingen met elkaar een tikspel aan het spelen is, dan zullen er niveauverschillen zichtbaar worden. Bijvoorbeeld de ene tikker is beter dan een andere tikker. De vraag: is hoe observeert de leerkracht de verschillen en hoe doen de kinderen dat? Hoe worden die tikkers daarna beoordeeld door de leerkracht en door de kinderen? Ten slotte de vraag hoe de leerkracht en de kinderen de verschillen willen beïnvloeden. Een apart discussiepunt is de vraag of het aanbod van de leerkracht leidend is of de leerwens van het kind? Het is de verantwoordelijkheid van de leerkracht om de leerlingen op een pedagogische wijze in te leiden in een bepaald bestaansveld (taal, rekenen, bewegen, muziek, historie, enzovoort) (Pols, 2016)). Op basis van deze introductie ontwikkelt een kind zijn eigen leerwensen. Daarom zal eerst de rol van de leerkracht helder moeten zijn bij de drie functies van de niveauiduidingen, voordat deze afgestemd kan worden op de wijze waarop de kinderen observeren, beoordelen en beïnvloeden.

Tot slot

In dit artikel zijn voorbeelden van verschillende niveauiduidingen beschreven en de verschillen aangegeven. Ook zijn enkele functies in beeld gebracht. Op de site staat de gehele oorspronkelijke tekst, die herschreven is/wordt naar drie losse artikelen, waarvan hier het eerste. Zo krijg je een inzicht hoe met schrijven en schrappen artikelen tot stand komen. Reacties van lezers op de webtekst zullen meegenomen worden bij het herschrijven van de volgende twee artikelen over beoordelen en beïnvloeden (leerhulp geven).

▲
Goed naar de bal kijken

Foto's:

Anita Riemersma

Contact

ca.hazelebach@windesheim.nl

Kernwoorden

niveauiduidingen